

A. Alberts - Futatsu no kuni : Nihon to Oranda. - vert. in het Japans door M. Vos. - 1970
[Twee landen : Japan en Nederland; geschreven in opdracht van het Ministerie van Buitenlandse
Zaken ter gelegenheid van de Expo 1970 in Osaka]

Nederland

Nederland ligt in Europa. Dit vanzelfsprekende feit sluit in werkelijkheid een behoorlijk belangrijke implicatie in. In tegenstelling tot de situatie in Japan, is Nederland door zijn geografische omgeving altijd een deel van het geheel van Europa geweest. Allereerst was het een deel van het Romeinse Rijk. De oude Romeinen vertrokken vanuit hun thuisland Italië, veroverden het grootste deel van Europa en brachten de veroverde gebieden eeuwenlang onder hun heerschappij. De bestuurders handhaafden rechtvaardige rechtspraak volgens algemeen erkende wetten, waarbij het behoud van rust en orde de belangrijkste prioriteit was. Met andere woorden, ze zorgden voor vrede tussen de bewoners binnen het rijk. Deze "redelijk bevoorrechte toestand" duurde vierhonderd jaar vanaf het begin van de christelijke jaartelling en stond bekend als de Pax Romana, de Vrede van Rome.

Tijdens deze periode werd de wereld van Azië en Europa meegesleurd in aanzienlijke onrust. Volkeren uit Centraal-Azië trokken in groepen naar alle richtingen, waaronder naar het westen. Tijdens hun lange reis raakten ze soms in conflict met andere volken, soms mengden ze zich, of raakten ze leden van hun groepen kwijt. Deze migratie verliep in golven en ook aan de westelijke rand van het Euraziatische continent kon men de impact voelen. Zelfs de inwoners van Nederland, gelegen aan de uiterste westelijke rand, namen deel aan deze zogenaamde volksverhuizing.

Het Romeinse Rijk toonde geen tekenen dat het de invasie van deze oosterse volken kon tegenhouden. Dit betekende echter niet het einde van de Europese eenheid, omdat de indringers zelf zich aanpasten aan de Romeinse cultuur en wetten, en de staatsstructuren van het Romeinse Rijk overnamen. Daardoor hielp deze gebeurtenis om het gevoel van Europese eenheid verder te versterken. In deze tijd nam de verspreiding van het christendom binnen Europa steeds meer toe in intensiteit. Samen met de volksverhuizingen verspreidde het christendom zich gedurende ongeveer drie eeuwen. Tegen het jaar 700 leefden de Europese inwoners grotendeels in overeenstemming met de principes van de Romeinse samenleving, terwijl ze tegelijkertijd leefden volgens de ethiek die door het christendom werd voorgeschreven, wat zorgde voor enige stabiliteit. Dit betekende dat de inwoners van Europa zich bewust waren van het feit dat ze tot een verenigde grote staat behoorden, alsof ze met dezelfde moedermelk waren grootgebracht. Dit gevoel van eenheid bleef eeuwenlang bestaan, hoewel het soms verschillende tegenstrijdige reacties opriep. Dit kwam door het ontstaan van diverse staten en een opkomend nationaal bewustzijn onder Europeanen. Zelfs de meest corrupte vorm van nationalisme was uiteindelijk niet meer dan een kinderachtige, vruchteloze protestactie tegen het bewustzijn van Europese eenheid.

In feite hebben de Europese volkeren, vooral in West-Europa, altijd het mentale gewicht gevoeld van "we zijn apart, maar kunnen niet zonder elkaar bestaan".

In dit opzicht was Japan gelukkig, omdat het in zijn verleden tenminste een evenwichtige geschiedenis had. In Azië bestond er nauwelijks, zoals in Europa, een continentbrede maatschappelijke eenheid. Het bestaan van de Japanse staat was volkomen vanzelfsprekend, en om die reden werd hierover lange tijd niet nagedacht. Maar nu de wereld steeds meer verbonden raakt, zullen deze vanzelfsprekendheden ongetwijfeld veranderen.

Als een Europees land heeft Nederland altijd meegedeeld in het gevoel van eenheid, maar tegelijkertijd heeft het ook een unieke positie ingenomen. In dit opzicht vertoont het enige gelijkenis met Japan. Nederland heeft echter een unieke geografische ligging. Bovendien heeft

Nederland te maken met wrede omstandigheden, iets waar Japan gelukkig van is gevrijwaard: een onherbergzaam land.

In feite lijkt het in de westelijke en noordelijke gebieden van Nederland alsof er geen bodem is. Een groot deel van deze gebieden ligt net op zeeniveau, waardoor ze bij elke overstroming gemakkelijk onder water komen te staan.

Gelukkig ligt het oosten en zuiden van het land hoger boven zeeniveau, waardoor de inwoners daar geen last hebben van overstromingen. In deze gebieden waren er bossen, wildernissen en landbouwgrond. Hier werden de eerste kloosters en kastelen omringd door dorpen gebouwd.

p. 5-6

Maar toch bleef dit water een zekere mysterieuze aantrekkingskracht uitoefenen op de inwoners van Nederland. Water was soms een vriend en soms een vijand. Als vriend vervoerde het de boten van de Nederlanders en voorzag het hen van vis. Als vijand leerde het water, samen met de grillen van wind en getij, de mensen hoe ze zich moesten verdedigen. Achter de dijken en de door de wind opgewaaide duinen bouwde de mens een totaal ander leven op dan dat van de bewoners van de hooglanden in het oosten en zuiden. In het westen vestigden zich vissers, en later scheepvaartondernemers en kooplieden. In het oosten en zuiden leefden boeren, terwijl in kleine stadjes aan de rivieroever bevrachters en handelaren woonden die gebruik maakten van binnenschepen. Zoals eerder vermeld, ligt Nederland in een uithoek van Europa. Hoewel de centralisatie die haar oorsprong vond bij de Romeinse keizers nog steeds bestond, was Nederland feitelijk niet veel meer dan een onderdeel van Europa. In Nederland namen enkele lokale bestuurders van het Romeinse Rijk een positie in die bijna gelijk stond aan de onafhankelijke vorsten in Japan. Er waren drie grote landgoederen in het oosten, zuiden en westen, maar de noordelijke regio was versnipperd en hoewel het onafhankelijkheid claimde, bevond het zich in een situatie die leek op anarchie.

Tussen de tiende en veertiende eeuw bleef deze situatie onveranderd. Ook in Japan zien we in de geschiedenis meerdere keren dat, ondanks pogingen tot herstel van centralisatie, er scheuringen en conflicten waren, al gebeurde dit op een ander fundament dan in Nederland rond het jaar 1600.

Net als in Japan groeide in het zestiende-eeuwse Europa de neiging tot versterking van de centrale macht. In landen als Frankrijk, Engeland en met name Spanje, was de groei van de centrale autoriteit opvallend. In Frankrijk en Spanje werd de centrale macht gevormd door de koning en zijn geheime raadgevers, terwijl in Engeland de koning, geheime raadsheren en het parlement een rol speelden. De inspanningen voor centralisatie waren in deze periode modern te noemen. Dit stond in schril contrast met het verouderde streven naar het behoud van lokale privileges, waarbij inwoners onder lokale machthebbers soms gedwongen werden om dienst te doen. Een voorbeeld hiervan: in Nederland verschilden de belastingen niet alleen per regio, maar zelfs per stad. De heerser die geld nodig had om staatsuitgaven te dekken, had geen enkel idee van het bedrag dat hij kon belasten. Als er een centraal belastingstelsel zou zijn ingevoerd, gebaseerd op een vast percentage van inkomsten of omzet, zou dit ongetwijfeld hebben geleid tot een vereenvoudiging en stabilisatie van het belastingstelsel. De inwoners van de verschillende regio's van Nederland verlangden echter niet naar centralisatie. Net als bij de belastingen klampten ze zich vast aan oude gewoonten en privileges, omdat ze vonden dat het oude systeem het voordeligst voor hen was.

p. 7-8

Door het huwelijk of plotselinge dood was de koning van Spanje, die regeerde met een modern gecentraliseerd systeem, ook de koning van Nederland geworden, en bracht hij heel Nederland onder het bestuur van zijn regering. Ondanks de verschillen tussen de verschillende regio's, ontstond er een crisis. Deze crisis werd gekenmerkt door een ongekend verzet, dat zelden in dit soort situaties te zien is. Het Nederlandse verzet richtte zich voornamelijk tegen drie opgelegde dwangmaatregelen: de dwang om belastingen te betalen volgens het nieuwe systeem, de dwang om de gemoderniseerde wetgeving te accepteren, en de dwang om het door de koning opgelegde katholicisme als staatsgodsdienst te beschouwen.

De derde dwangmaatregel was zo nieuw en ongehoord dat het een opvallende factor werd in het verzet. Anders dan bij de andere twee maatregelen, was het in deze kwestie de opstandige kant die progressief was, terwijl de koninklijke macht verouderd was. Op dit punt is het nodig om even een pauze te nemen. Ten eerste was het religieuze verzet een van de meest opmerkelijke aspecten van alle opstanden. Tegelijkertijd zorgde dit voor verwarring, omdat de leiders van de verzetsbeweging, zodra ze de overwinning hadden behaald, het calvinisme tot staatsgodsdienst maakten. Aan de andere kant, degenen die onder de koning hadden geleden, hadden door hun ervaringen een duidelijk begrip gekregen van wat godsdienstvrijheid werkelijk betekende. Daarom konden zij, wanneer geloofsgenoten van een andere overtuiging werden aangeklaagd, uiteraard niet actief ingrijpen. Door dit alles kreeg Nederland de reputatie een tolerant land te zijn op het gebied van gewetenskwetsies, een beoordeling die niet ver van de waarheid ligt. Dit gold echter niet altijd voor buitenlanders met geheel andere opvattingen.

Uit deze Nederlandse verzetsbeweging werd een natie geboren, met zowel sterke als zwakke punten die voortkwamen uit haar oorsprong. De vrijheid die de Nederlanders van de koning hadden afgedwongen, werd de bron van sociale energie in Nederland. Dit gaf een nieuw gevoel van eigen verantwoordelijkheid. Het feit dat men niet langer hoefde te gehoorzamen aan de onderdrukkende beslissingen van de koning, gaf de mensen nieuwe kracht in hun leven en werk, en had een grote invloed op de welvaart en groei van het land.

Maar het verzet bracht ook nadelen met zich mee. De Nederlanders bleven te lang vasthouden aan oude politieke vormen. De samenleving werd op een ouderwetse en omslachtige manier geregeerd. Op de lange termijn was dit een nadeel in vergelijking met landen zoals Engeland en Frankrijk, die effectiever werden bestuurd.

De samenleving bestond, net als vroeger, uit twee regio's. Het katholieke zuiden bleef hetzelfde en werd als veroverd gebied bestuurd door een calvinistische regering. De boeren waren meestal pachters van grootgrondbezittende edelen. De kracht van de nieuwe natie lag in het westelijke kustgebied.

Er waren grote verschillen in levensomstandigheden. De inwoners vochten tegen het hoge water in hun regio's. De cultuur verspreidde zich, en dit bood kansen voor de opkomende veeteelt als nieuwe industrie. Tegelijkertijd ontwikkelde de scheepvaart zich verder, niet alleen als middel van bestaan, maar ook als middel van verdediging. Hun schepen werden steeds meer geschikt voor lange reizen over zee, en de omvang van hun vloot groeide gestaag. De handelsroutes strekten zich uit van de Europese kustlijnen tot aan de Middellandse Zee. De Nederlanders kwamen in contact met piraten die de havens van Noord-Afrika plunderden en leerden van hen, onder andere over fregatten (snelzeilende schepen), waarmee de Nederlanders de wereldzeeën en piratenroutes gedurende twee eeuwen domineerden met hun volmaakte driemastschepen.

In de vroege fase van hun verzet tegen de koning moesten de Nederlanders zowel op land als op zee vechten. Maar al snel lieten ze de landgevechten grotendeels over aan buitenlandse huursoldaten en vochten de Nederlanders fel op zee, alsof ze vanaf hun geboorte in zeegevechten waren grootgebracht.

De vrijheid die de Nederlanders hadden gewonnen, werd het sterkst ervaren op zee. In Europa waren de Spanjaarden en Portugezen de pioniers van de verkenningstochten geweest, maar de Nederlanders volgden in hun voetsporen en breidden hun bereik nog verder uit.

De reden hiervoor wordt duidelijk als je hun navigatievaardigheden vergelijkt met die van hun voorgangers. Rond het jaar 1600 beschreef een Florentijnse koopman, die zowel met de Portugezen als met de Nederlanders had gevaren, het als volgt:

"Na een vlotte reis van zo'n 1500 mijl gedurende ongeveer twee maanden, kwamen we op 7 juli aan in Nederland. De zeereis met deze mensen (de Nederlanders) was zeer veilig, en schipbreuk kwam niet eens in ons op. Dit komt niet alleen doordat zij geweldige zeelieden zijn, maar ook omdat hun schepen, net als de nauwkeurig gestouwde, niet overbeladen vracht, uitstekend georganiseerd zijn."

Hun uiterlijk was over het algemeen onopvallend en zeker niet kleurrijk. Ze droegen grijze, grove kleding met koperen knopen, wijde kniebroeken, grof gebreide sokken en schoenen met gespen. Deze robuuste zeelieden kwamen voor het eerst naar Japan in het begin van de 17e eeuw.

p. 9-10

II

Ontmoeting in Japan

Waarom, in vredesnaam, waren ze naar Japan gekomen? Kort gezegd, ze kwamen om handel te drijven. Ze kwamen om te handelen, in navolging van de Portugezen, die bijna zestig jaar lang contact hadden onderhouden met de daimyo van Kyushu.

In die tijd werd handel met buitenlanders volgens een vast stramien uitgevoerd. Nadat er concrete tekenen van koop en verkoop zichtbaar werden, vroegen de bezoekers toestemming aan de gastheer om een handelsvestiging op te zetten, wat door de Portugezen een "feitoria" werd genoemd en door de Nederlanders een "factorij". Deze handelskantoren dienden niet alleen als commerciële kantoren, maar ook als verblijfplaatsen voor de buitenlandse handelaren. Dit was geen uitsluitend Europees gebruik, maar een wereldwijd verschijnsel. In Azië waren dergelijke nederzettingen ook al bekend. Zo hadden Japanse handelaren bijvoorbeeld in de Filipijnen en Siam soortgelijke faciliteiten.

Daarom was het verstrekken van een vergunning geen enkel probleem. Het is echter belangrijk om meer te vertellen over de opmerkelijke manieren waarop dit werd toegestaan.

De handel van de Nederlanders met Aziatische landen werd beheerd door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). In de oprichtingsstatuten van deze organisatie was de volgende bevoegdheid vastgelegd: "In naam van de Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden verdragen sluiten met vorsten en heersers ten oosten van Kaap de Goede Hoop en binnen of buiten de Straat van Magellaan."

Op deze manier werd de directie van de VOC (die vanwege hun aantal bekend stonden als de "Heren XVII") gemachtigd om direct civielrechtelijke procedures af te handelen zodra een

handelscontract tot stand kwam. In dit geval ging het uiteraard meestal om handelsbesprekingen.

p. 11-12

Deze zeventien heren waren in hun eigen land weliswaar invloedrijke personen, maar zij beschouwden zichzelf niet als van een dusdanig hoge positie dat ze op gelijke voet konden onderhandelen met een keizer of koning. In dergelijke gevallen vroegen ze soms om bemiddeling van Maurits van Oranje-Nassau. De prins bekleedde in de Republiek der Verenigde Nederlanden een erfelijke en hoge positie als opperste bestuurder. Een aantal jaren later, toen zowel Japan als Nederland het noodzakelijk achtte de handel voort te zetten, vroegen de zeventien heren de prins van Oranje-Nassau om een brief te sturen aan de toenmalige shogun Tokugawa Iyasu. Het antwoord van de shogun ging vergezeld van een **goshuinjo** (een document voorzien van een vermiljoen zegel).

Het **goshuinjo** luidde als volgt:

"Wanneer een Nederlands schip naar Japan vaart en aanmeert in een van de havens, dient er geen enkele vergissing plaats te vinden. Hierna moeten deze regels strikt worden nageleefd zonder enige afwijking."

Dit **goshuinjo** was gedateerd op 25 juli 1609 en had enkel betrekking op de vrijheid om Japan in te reizen en weer uit te reizen. Hoewel dit op zichzelf al zeer belangrijk was, was het meest significante dat de shogun in zijn brief aan de prins van Oranje-Nassau bepaalde privileges verleende aan de Nederlanders.

De brief van Tokugawa Iyasu aan de prins van Oranje-Nassau luidde als volgt:

"Aan Zijne Hoogheid de Koning van Holland,

Ik heb uw overgebrachte brief ontvangen en gelezen. Ik ben zeer verheugd over de vier geschenken die u heeft gezonden. Bovendien ben ik tevreden dat de oorlogsschepen en troepen die uw natie naar dit verre land heeft gestuurd, ons land hebben bereikt in de haven van Matsuura. Het is mijn wens dat onze naties een hechte en vreedzame alliantie aangaan. Ook al worden onze landen door duizenden kilometers zee en land gescheiden, ik zie geen enkel obstakel voor jaarlijkse wederzijdse bezoeken. Mijn land is nu geregeerd volgens de ware weg en zal niet terugkeren naar de staat van wetteloosheid. Daarom zullen handelslieden in alle veiligheid kunnen reizen en verblijven. U kunt mensen van uw land in Japan stationeren en ik zal zorgen voor een plaats voor een handelspost in een haven naar uw wens. Vanaf nu zal onze vriendschap alleen maar groeien. De verdere details heb ik toevertrouwd aan de kapitein van uw schip. De nazomer is uitzonderlijk heet; ik hoop dat u voorzorgsmaatregelen treft voor uw gezondheid."

Een opvallend punt in de afspraken is dat deze eenzijdig zijn. Nederland kreeg privileges van Japan, maar Japan vroeg niets van Nederland. Het feit dat Japan toen geen noodzaak voelde om handel te drijven in Europese havens met Japanse schepen is een belangrijk punt. In deze speciale vorm zou de partij die privileges verleent deze ook eenzijdig kunnen intrekken, maar de Japanse regering heeft dit nooit gedaan. Een bijkomend detail in de brief van de shogun is de verwijzing naar de noodzaak om in de zomer voorzichtig te zijn met de gezondheid. Dit vriendelijke advies zou Maurits van Oranje-Nassau niet vreemd hebben geklonken. Ook in Europa had de zomer een slechte invloed op de volksgezondheid, met een toename van epidemieën en sterftcijfers.

De Nederlanders kregen toestemming om handel te drijven met Japan op dezelfde manier als ze dit deden met Europese landen, zoals Scandinavië en Rusland. Dit omvatte transport en handel. Een deel van de transportsector bestond uit het vervoeren van goederen van het ene land naar een derde land. Deze organisatie moest controle hebben over uitgebreide scheepvaartroutes en lage transportkosten. Bovendien was het wenselijk dat de economische uitwisseling zo min mogelijk hindernissen zou ondervinden.

De Nederlanders leverden voornamelijk producten uit Malakka, Siam en enkele Chinese havens aan de Japanse markt. De belangrijkste producten waren hout van hoge kwaliteit en specerijen. Vanuit Japan kochten ze stoffen, lakwerk, muskus, goud, zilver en later vooral koper.

Hakodate werd opgericht op het eiland Hirado aan de noordwestkust van Kyushu. Vier jaar na de Nederlanders arriveerden de Britten, maar zij trokken zich in 1623 terug vanwege slecht management en hun nederlaag in een zeeslag tegen de Nederlanders. Het volgende jaar weigerde de Shogun de Spaanse toegang tot Japan en hun verblijf daar, en in 1638 gebeurde hetzelfde met de Portugezen. Shogun Ieyasu vaardigde dit verbod uit om een einde te maken aan de christelijke missieactiviteiten van de Spanjaarden en Portugezen. De Edo-periode zag het katholicisme, met haar nauwe banden met de Spaanse en Portugese koningen, als een bedreiging voor Japan, aangezien deze landen op dat moment werden beschouwd als grote Europese mogendheden. Zo waren de Nederlanders rond 1643 de enige Europese handelaren die in Japan woonden. Dit was op zichzelf niet zo bijzonder, maar werd later vreemd toen het politieke isolationisme van de Shogun werd versterkt. Het werd Japanners ook verboden om het land te verlaten. Hierdoor werd het kleine Nederlandse handelsstation het venster waardoor Japan naar de wereld keek.

Waarom kregen alleen de Nederlanders deze rol? Natuurlijk hadden de Nederlanders het beste begrip van de houding van de Shogun. Ze voerden al jaren oorlog met Spanje en Portugal, deels ook in Azië, wat misschien maakte dat Japan hen als bondgenoten zag. Bovendien was er waarschijnlijk al sprake van wederzijds begrip, dankzij de keizerlijke oorkonde van Shogun Ieyasu en hoe de Nederlanders hiervan gebruik maakten.

De verplaatsing van het Nederlandse handelsstation van Hirado naar Nagasaki droeg bij aan de algehele controle van het verkeer met buitenlanders. Buitenlanders, met uitzondering van de Nederlanders en voornamelijk Chinese handelaren, werden geconcentreerd in de haven van Nagasaki. Het was waarschijnlijk omdat de Shogun geen angst had voor de calvinistische Nederlandse protestanten dat hij deze stad koos, die eerder een centrum van Japanse christelijke weerstand was geweest.

Deze speciale relatie tussen de twee landen duurde tot 1856. Deshima was een klein eiland in de baai van Nagasaki en is nog steeds bekend in de geschiedenis. Het eiland was 336 stappen lang en 82 stappen breed. Het kanaal was gescheiden door stevige muren, en er was een brug. Aan de overkant van de brug was er een klein platform voor een poort, waarnaast een deur gemakkelijk geopend kon worden. Achter de poort lag een steegje dat leidde naar de enige hoofdstraat. Langs de straat stonden huizen en magazijnen met poëtische namen zoals "Lelie" en "Doornroosje", vergelijkbaar met die in Amsterdam. Aan het westelijke uiteinde van de straat was een sluis met een pier. Omdat de schepen voor anker lagen op zee, werden de goederen met kleine boten naar de pier gebracht.

Deshima was administratief gezien een district van de stad Nagasaki, en de burgemeester werd "otona" genoemd. Hij woonde in een gebouw op het eiland, en achter zijn woning was een vijver waar watervogels speelden. Het was een rustig eiland. Vooral wanneer de schepen naar Batavia onderweg waren, leefden de inwoners in stilte. De moderne Nederlandse dichter Vroman heeft een gedicht geschreven over een klein eiland dat doet denken aan Deshima:

Zingend omtrent het leven
en het ongewetene
vertoonden zich soms even
haar ingezetenen.

Men zag aan 't zich verschikken
der plooiën van hun kleed
op zulke ogenblikken
dat elk hier tredloos gleed. *

p. 15-16

Wat vooral opvalt is de stilte tijdens de periode van het bezoek aan Edo (参府, sankin), en over deze gebeurtenis moet meer worden gezegd. Het bezoek aan Edo versterkte op een bepaalde manier de relatie tussen de shogun en de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Het was een officieel bezoek volgens de procedures die waren vastgesteld door het Tokugawa-shogunaat en omvatte de uitwisseling van geschenken en het voorlezen van de instructies die de VOC moest volgen bij het voeren van handel tijdens een afscheidsaudiëntie. Na verloop van tijd werd het bezoek aan Edo een evenement dat steeds meer bijdroeg aan de wederzijdse kennis tussen beide landen. Zowel het bezoek zelf als de resulterende interacties werden door beide partijen zeer gewaardeerd.

Hoewel de opperhoofd van de factorij maatschappelijk gezien niet hoger stond dan een gewone handelaar, kreeg hij tijdens de reis naar Edo geleidelijk een behandeling die overeenkwam met die van een daimyo. De delegatie die naar Edo reisde, bestond uit het opperhoofd van de factorij, de hoofdchirurg en de administrateur. Zij werden bijgestaan door een tolk, een lokale functionaris uit Nagasaki (de *kyūnin*), en diens ondergeschikten. De *kyūnin* fungeerde als de praktische leider van het gezelschap tijdens het bezoek aan Edo.

Van de winter tot de lente moesten zij een afstand van in totaal duizend kilometer afleggen. De eerste overnachting vond plaats ergens tussen Nagasaki en Kokura aan de noordkust van Kyushu. Vanaf Kokura gingen ze naar Shimonoseki, waar ze op een boot stapten om naar Osaka te varen, tenzij tegenwind of een storm hen dwong om vroegtijdig aan land te gaan. In Osaka overhandigden ze geschenken aan de plaatselijke magistraat, waarna de reis verder ging naar Kyoto. Daar boden ze opnieuw geschenken aan en kregen ze toestemming om de Hakone-pas over te steken. Rond deze tijd of op dezelfde route waren er ook daimyo's die op weg waren voor hun verplichte verblijf in Edo (*sankin-kōtai*), evenals gezanten uit Korea en het koninkrijk Ryūkyū, wat de weg levendiger maakte.

Bij aankomst in Edo regelde de *kyūnin* hun verblijf en werd de vlag van de delegatie buiten uitgehangen. Het gezelschap ging vervolgens naar het Edo-kasteel, waar het opperhoofd werd ontvangen om geschenken aan te bieden, terwijl de anderen in een wachtkamer moesten wachten.

Gedurende tientallen jaren was het een puur formele gebeurtenis waarbij de opperhoofd van de handelspost een buiging maakte voor de shogun, die in strikte ernst bleef, maar geleidelijk aan trad er enige verandering op. Er waren daimyōs die interesse toonden in de Nederlanders in de wachtruimte, en zelfs de shogun zelf bracht soms in het geheim een bezoek. Deze verandering had een oorzaak: de interesse van Japanners in buitenlandse zaken nam snel toe. In eerste instantie werd deze interesse geuit door mondelinge vragen te stellen, maar later, nadat het verbod op het lezen van buitenlandse boeken was opgeheven, kwam deze interesse tot uiting in het leren van de Nederlandse taal en het bestuderen van de Nederlandse wetenschap. Dit werd "Rangaku" genoemd, en degenen die zich ermee bezighielden werden "Rangakusha" genoemd. Rangakusha waren een groep geleerden die zelfstandig Nederlands leerden zonder afhankelijk te zijn van tolken.

Laten we hier een voorbeeld geven van een vraag van een Japanner en het antwoord van een Nederlander. Tijdens het bezoek aan Edo in 1740 stelde de shogun een praktische vraag van interesse: hoe voorzagen Nederlandse zeelieden zich van drinkwater tijdens hun lange zeereizen? De Nederlanders antwoordden dat ze zeewater oppompten en het filterden met een steensoort genaamd "suurangasteen" (slangensteen) om drinkwater te maken. Toen deze filtersteen aan de shogun werd geschonken, vroeg hij of hetzelfde soort steen ook in Japan te vinden was. En inderdaad, dat bleek mogelijk. Na onmiddellijk testen, bleek het gefilterde water daadwerkelijk drinkbaar te zijn.

p. 17-18

De navigatiekunde was een van de onderwerpen die op verschillende manieren werd bestudeerd. Een van de meest schilderachtige voorbeelden hiervan is ongetwijfeld te vinden in de prachtige, kleurrijke Nagasaki-schilderijen, waarop Nederlandse schepen, de opperhoofd van de handelsnederzetting, zijn familie en andere Nederlanders zijn afgebeeld.

Er was aan beide kanten wetenschappelijke interesse. In de achttiende eeuw waren de Nederlanders met name actief op het gebied van natuuronderzoek, en een aantal inwoners van Amsterdam besloot de bekende leerling van Linnaeus, Thunberg, naar Japan te sturen om planten te onderzoeken en te verzamelen, waarvoor ze fondsen bijeenbrachten. Een van de resultaten van deze plezierige onderneming was de ontdekking dat verschillende Japanse planten een veelbelovende toekomst hadden in Europese tuinen. Later publiceerde Thunberg een overzicht van zijn onderzoek naar de Japanse flora, genaamd "Flora Japonica" (Japanse planten). Op andere wetenschappelijke gebieden die de uitwisseling bevorderden, namen geneeskunde en astronomie een prominente plaats in.

We kunnen het oog niet sluiten voor het werkelijke doel van de komst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie naar Japan, namelijk de handel. In de achttiende eeuw verslechterde de invoersituatie van koper. Rond 1745 versterkte het Japanse bewind de exportquota van dit mineraal meer dan ooit tevoren, waardoor de toenmalige gouverneur Van Imhoff maatregelen trof om de zaken soepel te laten verlopen. Uit deze tijd stamt het volgende gezegde dat klinkt als oud-Nederlands:

"De bruid voor wie wij dansen is koper."

De handel breidde zich zelfs uit naar het culturele domein. Wat van belang is voor de kennis van de Japanse cultuur, is dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie Japans aardewerk en porselein naar Europa importeerde. Japans porselein werd in de zeventiende eeuw in Delft nagebootst en verspreidde zich over heel Europa.

Rond het jaar 1800 in de Yōshikalen (Westerse kalender) kan men zeggen dat de relatie tussen Japan en Nederland geleidelijk groeide en volwassen werd. In deze periode was de kleine Nederlandse gemeenschap in Japan volledig geïsoleerd van Europa. Het moederland Nederland had zijn onafhankelijkheid verloren en bevond zich tijdelijk onder Frans gezag. Zoals te lezen is in boeken over de Nederlandse geschiedenis, wapperde de Nederlandse vlag tijdens deze tijd alleen nog op het kleine eilandje Deshima, wereldwijd het enige overgebleven stukje Nederland. Hoewel dit feit vaak niet in geschiedenisboeken staat vermeld, blijkt uit bepaalde documenten dat de Nederlanders op Deshima het zeer waardeerden dat de Japanners in die tijd hun goede vrienden bleven.

In deze periode stapten we geleidelijk de negentiende eeuw binnen. De Japanse regering besloot vlak na het begin van de negentiende eeuw een fundamenteel beleid van openstelling tegenover de buitenwereld aan te nemen. Dit besluit was niet alleen groots van opzet, maar werd ook intensief uitgevoerd. Dat Deshima niet langer het enige venster op de wereld voor Japan was, was slechts een bijzaak, maar voor Nederland was deze ontwikkeling niet onbelangrijk.

p. 19-20

Een tijdperk dat historisch gezien als een unieke uitwisseling kan worden beschouwd, is ten einde gekomen. Het zou niet geheel zinloos zijn om hier een korte samenvatting van te geven.

Of men het nu als een voordeel of een nadeel beschouwt, de handelsgeest was een kenmerk van de Nederlanders. Wat betreft Deshima, op 9 september 1855, als de conclusie van de Nederlands-Japanse betrekkingen, kan men, bij het afwegen van de winsten en verliezen, in het algemeen zeggen dat er winst was. Tussen 1745 en 1760 werden enige verliezen geregistreerd, maar daarna nam de handel nooit meer op grote schaal toe. Daarvoor werd een totale omzet van ongeveer 500.000 gulden genoteerd, met soms winsten tot wel 100%.

Uitwisseling op het gebied van wetenschap en cultuur heeft voor beide landen grote betekenis gehad. Aanvankelijk werd enige aarzeling getoond, maar in de laatste honderd jaar, van 1750 tot 1850, werden de uitwisselingen steeds frequenter en rijker. Deze resultaten kunnen voornamelijk worden toegeschreven aan de prestaties van de rangakusha, oftewel de geleerden die de Nederlandse wetenschap bestudeerden.

De algemene indruk van de vriendschappelijke relatie tussen Japan en Nederland kan worden gevonden in een memorandum van de Japanse regering, gedateerd op 22 oktober 1854, gericht aan de opperhoofd van de Nederlandse handelspost op Dejima. Kort daarvoor hadden Japan en de Verenigde Staten een verdrag gesloten waarin werd toegestaan dat Amerikaanse schepen de Japanse havens mochten naderen. Als oudste vriend werd Dejima onmiddellijk op de hoogte gebracht. De inhoud van het memorandum, geschreven in het Nederlands, kan als volgt worden samengevat.

"De brief die u ons hebt gestuurd bij de aankomst van het handelsschip in juli, is na zorgvuldige overweging naar Edo verzonden. De inhoud ervan is goedgekeurd. Daarom is het volgende bekend geworden met betrekking tot de scheepvaart van Amerikaanse en Russische schepen. Vorig jaar is de Amerikaanse gezant, de heer Perry, herhaaldelijk langs onze kust gevaren, waardoor ambtenaren die door de regering zijn aangesteld hem hebben ontmoet en een verdrag hebben gesloten om de havens van Shimoda en Hakodate te openen.

Wat Rusland betreft, toen de gezant Poetin (Putjatin) in onze haven aankwam, ontmoetten onze ambtenaren hem, maar hij vertrok zonder het sluiten van een verdrag.

Zoals u weet, hebben de Nederlanders het voorrecht om handel met ons te drijven, en onze regering heeft het grootste vertrouwen in hen. Daarom is onze regering van plan om de Nederlanders dezelfde rechten te verlenen als die welke aan andere landen zijn toegekend.

Net als de Verenigde Staten zullen de Nederlanders toestemming krijgen om de twee havens van Shimonoseki en Hakodate binnen te varen om brandhout, water en voedsel te verkrijgen, of om schepen die schade hebben opgelopen te repareren. Het handelsverdrag met de Verenigde Staten is een belangrijk document dat niet openbaar gemaakt mag worden, maar vanwege de lange jaren van vriendschap tussen Nederland en Japan geven we u een kopie ervan. Hiermee laten we u weten dat de behandeling van Nederlanders in de havens hetzelfde zal zijn als die van de Amerikanen.

Het openen van de havens is een belangrijke zaak, en dergelijke regelingen zouden eigenlijk in overleg met een hoge Nederlandse functionaris moeten worden gemaakt, maar vanwege het wederzijdse vertrouwen tussen de Nederlandse en Japanse regeringen, informeren we u nu over deze toestemming zonder te wachten op een hoge functionaris. U kunt dit aan de Nederlandse regering doorgeven. Handel kan net als voorheen alleen in Nagasaki plaatsvinden. In de toekomst moet deze gewoonte strikt beperkt blijven tot Nagasaki.

Er zijn veel verschillende landen, als sterren aan de hemel, maar één ster, het verre land Nederland, heeft door eeuwen van uitwisseling een nauwe relatie met ons opgebouwd. Als dit wederzijdse vertrouwen door u wordt geschaad, zullen de Japanse havens voor lange tijd gesloten blijven. Breng dit ook over aan uw regering."

Hiermee betreden wij een nieuw tijdperk in de Japanse-Nederlandse betrekkingen.

p.21-22

III "Ontmoeting in de wereld"

"Er bestaan veel afzonderlijke vreemde landen die als sterren aan de hemel staan, maar één van die sterren, het verre land Nederland, heeft door eeuwenlange interactie een hechte band met ons opgebouwd.

Historisch gezien was dit juist, maar sinds de moderne tijd zijn andere sterren dichterbij gekomen en, om zo te zeggen, planeten geworden. Er ontstond een uitwisseling met Japan, dat geleidelijk een sterke natie werd, anders dan de kenmerkende relatie die tot die tijd tussen Japan en Nederland bestond.

Sinds de achttiende eeuw heeft Nederland gadeslagen hoe landen als Groot-Brittannië en Frankrijk in zijn omgeving opkwamen en hun invloed uitbreidden. Nederland groeide zelf ook mee, maar het tempo was traag. Relatief gezien nam de politieke invloed van Nederland af. Terwijl de omringende landen flinke vooruitgang boekten in de richting van industrialisatie, was de Nederlandse economie nog steeds gebaseerd op handel, scheepvaart, visserij en landbouw. Aan het begin van de negentiende eeuw waren er een aantal factoren die leidden tot hervormingen in de Nederlandse economie en politiek.

De oude staatsvorm van de losse federale republiek werd vervangen door een gecentraliseerd koninkrijk. De buitenlandse handel, die vooral in Azië door particuliere ondernemingen werd uitgevoerd, werd in feite door het koninkrijk zelf overgenomen. Enerzijds leidde dit tot de

bevordering van zaken, maar omdat de overheid de rol van ondernemer, handelaar en uiteindelijk koper van producten overnam, werd het anderzijds een volledig overheidsbedrijf.

Halverwege de vorige eeuw kwam er echter verzet vanuit de particuliere sector, die opstond en zo kansen creëerde voor een vrijmarkteconomie. Deze kansen werden nuchter benut. De situatie in Nederland in die tijd kan als volgt worden beschreven: de rustige wederopstanding van economisch leiderschap, een kalme politieke houding ten aanzien van buitenlandse conflicten en strijd. Tot aan het einde van de achttiende eeuw was er bijna geen oorlog in Europa waarin de Nederlandse Republiek niet direct of indirect als geldschietter betrokken was, maar het Koninkrijk der Nederlanden handhaafde een neutrale houding in alle buitenlandse avonturen.

Deze rust bleef bestaan tot 1940. Japan was ondertussen snel uitgegroeid van een geïsoleerd land tot een moderne wereldmacht met veel belang. Daarom was een soortgelijke politieke neutraliteit als die van Nederland voor de Japanse regering bijna onmogelijk."

Er is een gemeenschappelijk probleem voor zowel Japan als Nederland: het probleem van de snelle bevolkingsgroei in relatieve zin. Japan had rond 1860 een bevolking van 30 miljoen, maar dat aantal is nu ongeveer verdrievoudigd. In Nederland is een bevolking van 3,5 miljoen bijna verviervoudigd. Door de beperkte hoeveelheid bruikbaar land is de snelle bevolkingsgroei een van de redenen waarom Nederland het meest dichtbevolkte land ter wereld is geworden. Deze situatie heeft de leefomgeving van de Nederlanders enorm beperkt en heeft al sinds vroeger tijden specifieke effecten gehad. Dit betekent dat zij te maken hebben met een gebrek aan ruimte en in een dicht opeengepakte samenleving leven.

p. 23-24

Aan de andere kant heeft het juist de ruimtegebrek zelf, zelfs in de rustige tijden vóór 1940, de dynamische kant van de Nederlanders naar voren gebracht. Gedurende enkele eeuwen moesten zij een deel van hun land, dat onder de zeespiegel lag en vaak nieuw ontgonnen gebied was, verdedigen tegen de zee. Het woord "inpolderen" is een uniek Nederlands begrip waarvoor geen equivalent in andere talen bestaat. Het betekent dat water (zoals meren of riviermondingen) door middel van dijken wordt ingesloten en vervolgens, door windkracht (windmolens), pompen, stoommachines of elektrische motoren, het water wordt weggepompt, zodat het land kan worden losgekoppeld van de waterstromen.

De eerste aanblik van het drooggelegde land, met behulp van pompen, is opzienbarend. Een uitgestrekt, verlaten moddergebied, dat doet denken aan de oertijd van de schepping, waar men slechts met de grootste voorzichtigheid overheen kan lopen. Daarom wordt er eerst rietzaad gezaaid. Tegenwoordig worden hiervoor vliegtuigen gebruikt. Dit is om de bodem, door de wortels van het riet, stevig te maken. Pas wanneer de grond voldoende is verstevigd, kan er landbouwgrond of bouwland worden aangelegd. Vervolgens worden wegen aangelegd, verschijnen er in een mum van tijd boerderijen en dorpen, en vestigen zich bewoners op het nieuwe land. Het land ligt meestal onder de zeespiegel, maar wordt beschermd door dijken.

Op deze manier ontstonden vroeger grote delen van het westen en noorden van Nederland. Je zou kunnen zeggen dat het door de eigen handen van de inwoners is gemaakt. Het indrukwekkende ontginningsplan is niet het laatste plan — momenteel bevindt het zich in de eindfase — namelijk het droogleggen van de bodem van de Zuiderzee. Dit project zal over enkele jaren voltooid zijn en zal de totale oppervlakte van Nederland met ongeveer 5% vergroten. Nederlandse ingenieurs geven ook advies bij ontginningsprojecten in Japan.

Na 1945, dus na de Tweede Wereldoorlog, stond Nederland net als Japan en andere landen aan het begin van een nieuw tijdperk. Hoewel de problemen waarmee onze landen werden geconfronteerd uiteraard verschillend waren, hadden ze één ding gemeen: het herstel van de verwoestingen veroorzaakt door de oorlog. Verwoeste steden, vernietigde communicatiesystemen en transportnetwerken, en vooral het afscheid nemen van het verleden.

Zowel Japan als Nederland hebben elk op hun eigen manier dit probleem opgelost. Het probleem is niet uniek voor deze tijd, maar een universeel probleem dat in elke periode voorkomt: hoe kunnen we binnen de nieuwe normen die onze samenleving heeft gecreëerd leven, en hoe passen we ons aan aan de eveneens vernieuwde samenlevingen om ons heen? De moderne media hebben dit zowel vereenvoudigd als ingewikkelder gemaakt. We weten alles wat er in ons eigen land gebeurt, en bovendien is er een wisselwerking tussen de gebeurtenissen in onze omgeving en in het buitenland. De tekortkomingen waar verschillende samenlevingen onder lijden, worden breed uitgemeten. Met andere woorden, als een land een probleem ontdekt, blijft dit niet onopgemerkt door andere landen. Tegelijkertijd kunnen oplossingen en remedies snel worden gevonden. Dit geldt zowel voor Japan, Nederland als voor de meeste andere landen.

p. 25-26

De meeste complexe problemen die in Nederland moeten worden opgelost, houden verband met de vraag hoe men de groeiende bevolking en hun levensbehoeften van voldoende ruimte en levensmogelijkheden kan voorzien. Enkele veranderingen hebben een grote invloed gehad op het economische patroon. Een van deze veranderingen kan worden vergeleken met de periode die Japan na 1868 doormaakte, en is ook toepasbaar op de snelle industrialisatie na 1945. De vorm en inhoud van de Nederlandse industrie bestaan uit zowel bestaande als nieuwe elementen, die in vier hoofdpunten kunnen worden samengevat:

1. De geografische ligging van Nederland en zijn havens. Het land ligt aan de mondingen van lange rivieren en kanalen, wat ideaal is voor scheepstransport. Zodra industrialisatie noodzakelijk werd, bleken de havens een ideale locatie voor het vestigen van basisindustrieën. Voorbeelden hiervan zijn de modernste staalfabriek ter wereld in IJmuiden bij de haven van Amsterdam en de olieraffinaderijen in Pernis bij de haven van Rotterdam.
 2. Het vertrouwen in de internationale scheepvaart. Nederland heeft een eeuwenlange scheepvaarttraditie, samen met voortdurend vernieuwde en gemoderniseerde havenfaciliteiten en containersystemen.
 3. De recent ontdekte grote hoeveelheden aardgas. De hoeveelheid aardgas overtreft alle verwachtingen en heeft een complete revolutie teweeggebracht in de behoefte aan brandstofbronnen.
 4. De versterkte mechanisatie van de landbouw. Dit zorgt niet alleen voor geavanceerde productiemethoden, maar omdat het aantal mensen dat in de landbouw werkt steeds verder afneemt, moet de uitstroom van mensen uit de landbouwsector worden opgevangen door hun instroom in de industrie.
-

p. 27-28

De snelle uitbreiding van de industrie is essentieel om voldoende banen te creëren voor de snelgroeiende bevolking en om het huidige welvaartsniveau te handhaven en verder te verbeteren. Deze welvaart is na de oorlog letterlijk werkelijkheid geworden. Relatief welvarende

mensen willen deze staat behouden en verbeteren, terwijl anderen welvaart proberen te bereiken. Het idee van de strijd tegen armoede heeft altijd bestaan, maar was in zekere zin niet zo extreem en absoluut als het nu is. De realiteit van welvaart brengt verschillende gevolgen met zich mee. In Nederland wordt dit bovendien versterkt door de groeiende bevolking. Naar schatting zal deze de komende 75 jaar toenemen tot 20 miljoen, wat betekent dat in het westen en midden van het land zo'n 900 mensen per vierkante kilometer zullen wonen.

Hoewel de werkgelegenheid zelf niet het grootste probleem is, concentreert het werk zich rond de eerder genoemde havens. Zoals ook in Japan bekend is, breiden stedelijke gebieden zich op deze manier uit, en het hele westelijke deel van Nederland wordt geleidelijk een grootstedelijk gebied, dat de "Randstad" vormt. Deze dichtheid brengt zowel materiële als geestelijke uitdagingen met zich mee op het gebied van stadsplanning en de relaties tussen mensen. Er moeten leefbare steden worden gebouwd, die geen metropolen zijn, maar goed bereikbaar en gelegen in bestaande of nieuwe groene zones in de voorsteden. Bij de uitvoering van dit plan mag men niet opnieuw geconfronteerd worden met dezelfde grote problemen na enkele jaren.

Hoewel Nederland tegenwoordig relatief rustig is, heeft het nog steeds te maken met zijn grillige buur: het water. In het verleden hielp dit water de Nederlandse handelaren om de zeeroute naar Japan te vinden, maar nog steeds moeten de Nederlanders zichzelf verdedigen tegen aanvallen van het zeewater. In 1957 begon men met een nieuw dijkenplan, niet om nieuw land te winnen, maar vooral om het bestaande land veiliger te maken. Dit omvat het afsluiten van meerdere riviermondingen in het zuidwesten van het land om de kustlijn aanzienlijk te verkorten. Door de invloed van getijden op de meren in overweging te nemen, worden de dijken verhoogd en versterkt. In het noorden zullen menselijke middelen, zand en wind worden gebruikt om duinen aan te leggen, die later als vaste punten kunnen dienen voor landaanwinning.

p. 29-30

De zee, die eens een trouwe vriend was en nog steeds de Nederlandse schepen draagt, is niet langer het enige transportmiddel, maar heeft Nederland wel verbonden gehouden met de rest van de wereld. De Nederlandse luchtvaartmaatschappij KLM heeft luchtverbindingen over de hele wereld, waarbij de route over de Noordpool die Amsterdam met Tokio verbindt, van groot belang is.

Hoewel de kenmerken van de vroegere Japans-Nederlandse betrekkingen zijn verdwenen, blijven de aan de moderne tijd aangepaste banden bestaan. De relatie tussen Japanners en Nederlanders blijft voortbestaan. Een Nederlandse schrijver gebruikte een ontroerende uitdrukking, afkomstig uit het Oosten, om het als volgt te verwoorden:

"Welkom. Het is bescheiden, maar laten we samen eten, want ik kende uw vader goed."

p. 31-32

Ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling van 1970 in Osaka, aan de jeugd van Japan aangeboden.

De publicatie van dit boek kwam tot stand dankzij de nauwe samenwerking tussen het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Nederlandse ambassade in Japan, en met de hulp van mevrouw Miyako Vos.

Auteur: Dr. A. Alberts

Lay-out: Ralph Prins

Gedrukt door: Dai Nippon Printing Co., Ltd.

Noot

* De twee strofen zijn niet met ChatGPT vertaald uit het Japans. Bron:
Leo Vroman - Sint Fleurycke. - In: Leo Vroman - Gedichten 1946-1984. - Amsterdam : E.
Querido's Uitgeverij B.V., 1985. - p. 72-74. - (Uit de bundel "Van Java tot Nagaoka, 1942-1945
(gedichten)". - Amsterdam : Querido, 1946. - 41 p.)